

H. W. STUART'A DAİR NOTLAR

Doç. Dr. Ahmed Güner SAYAR *

Çalışmalarıyla iktisat ilminin bugünkü fikrî havalanmasına katkıda bulunmuş öyle düşünürler vardır ki bunlardan bazıları daha hayatlarında zamanın kesin ve acımasız hükmüne boyun kesmişlerdir. Yaşantı gerçeğimizin bir kenara ittiği, fakat katkılarıyla bağlı oldukları düşünce çizgisinin semasında parhyan bu iktisatçılar aslında gerçek yerlerini Filozof Popper'in üçüncü dünyasında almışlardır (1). Bu yazarların fikirleriyle şimdiki 'an' 'a, yaşanan zamana kazandırılmaları elbetteki söz konusudur. Bu ise, çoğu kez, araştırmacıların çalışmalarını sathî gelişme çizgisinden kurtarması, daha ilk adımda, konunun yakın geçmişiyle kuracağı tarihi bir muhasebeyle mümkün olacaktır. Bu tür bir akademik gayretin bazı hallerde araştırmacıyı boş çevirmediği olağandır. Buna göre böylesi bir yolun ihtiyar edilmesi ile üç değişik ihtimal ortaya konmuş olacaktır. Önce, iktisadî düşünce tarihi bu yolun aydınlığında ele alınırsa paradigmatik değişmelerin kesin ve ani olmadığı görülecektir. Söz gelimi Ricardian iktisadın çözülme ve çöküşünden Marjinalizme geçişte isimleri ve katkıları pek silik yer tutan bir çok iktisatçının varlığıyla kesinliğine bir subjektivist patlamının olmadığına hükmedebiliriz. İkinci olarak, iktisat ilminin gelişme hızının son derece yavaş olduğu, hele paradigmatik değişmelere giden yolun (veya yolların) tıkalı olduğu anlaşılacaktır. İndi, orijinallik yaftası altında tutarlılığı iddia edilen yaklaşımların dışı dokunur teorik çerçeveler ol-

* İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi.

zaruretine inanmaktaydı. Veblen de Jevons gibi tüketimle değer teorisi arasındaki sağlıklı bir bağın bulunması gereğini kabul ettiği için emek-değer teorisine iltifat etmemiştir. Ancak hemen işaret edelim ki Veblen'in subjektivizme verdiği ağırlık onun marjinal-fayda teorisini kabullendiği anlamına gelmemelidir. Zira Veblen'e göre Bentham-Jevons mantığının işlerlik kazandırdığı hedonistik felsefe ve onu marjinal faydaya bağlayan formal psikolojiden hareketle somuttaki tüketici davranışlarını ihata edebilmek mümkün olmayacaktı. Veblen'in «**The Theory of the Leisure Class**»'da işlediği model ve kurulmasına çalıştığı iç iskeletin mutlaka apayrı bir değer teorisi ile ayakta durması fikri, sistemli bir şekilde, kendisinden evvelki iktisat düşüncesinde yoktu. Esasen onun peşinde olduğu göstermelik tüketim probleminin doktrin tarihindeki yeri ihmal edilebilir bir çaptadır. Göstermelik tüketimi fayda-değerin dışında bir değer teorisi içinde ele almak fikri Veblen'i bilhassa Chicago'ya geldiği günlerden «**The Theory of the Leisure Class**»'m neşrine kadar sürekli meşgul etti. Veblen için Chicago Üniversitesinde J. Dewey, J. MacDougall, J. Loeb gibi ünlü bilginlerin formal psikolojiye baş kaldırmaları bulunmaz bir fırsattı. Bu zevatin çalışmaları Veblen'i derinden etkilemekteydi(4). Aynı doğrultuda, bu defa 1895'lere doğru Chicago Üniversitesi ekonomi bölümünde bulunan iktisatçılar da Neoklasik doktrinle hesaplaşmanın zaruretine inanıyorlardı. Hatta bu genç akademisyenlerden bir kaçı Neoklasik iktisatın felsefi ve psikolojik temellerini sarsacak çalışmaların lüzumunu ileri sürüyorlardı. Bu gurubun içerisinde Veblen'in de dikkatlerini çeken genç bir akademisyen-iktisatçı olan H. W. Stuart filozof John Dewey'in nezaretinde doktora çalışmalarını sürdürmekte ve «**Valuation as a Logical Process**» başlıklı teziyle Stuart fayda-değer teorisiyle hedonistik iktisatı hedef alan görüşleri işlemekteydi (5). Veblen Stuart'm çalışmalarını yakından izledi. Stuart'm akademik bulgularının esasen kendisinin peşinde olduğu meselelere aydınlık getireceği inanç ve umuyla hep onun yanında oldu. O kadar ki, Veblen naşirliğini yaptığı «**The Journal of Political Economy**»'de yayınlanmak üzere Stuart'ı bir kaç makale için ikna etti. Onu sürekli olarak teşvik etmekteydi (6). Esasen Stuart da Veblen'den ne kadar etkilendiğini ve ondan nasıl bir akademik yakınlık gördüğünü ifade etmektedir (7).

H. W. Stuart'm Chicago'ya gelmezden evvel California Üniversitesi'nde Hegelci felsefe ve Avusturya marjinalizmini okuduğunu Profesör Dorfman kaydetmektedir. Gene onun yazdıklarının ışığında

Stuart'm 1894 de Chicago Üniversitesi iktisat bölümüne 'fellow' olarak girdiği Dewey ve Veblen'e bağlandığını öğreniyoruz (8). Psikoloji-felsefe ve iktisat-felsefe gibi faaliyet alanları farklı bu iki bilginin gölgesinde önce iktisat-psikoloji ilişkisini sual eden Stuart, Neoklasisizmin dayanağı olan formal-psikolojiyi reddediyordu. Öte taraftan, marjinal fayda teorisinin eksik ve kusurlu yanlarından hareketle yeni bir teorik çerçeve ile iktisadî davranışları açıklamak istegine sahipti. Buna göre, onun peşinde olduğu sistem bir kanadıyla iş adamlarının davranışsal normlarını; öbür kanadıyla da tüketici davranışlarını ihtiva edecekti. Ancak Stuart bu bakış açısıyla Neoklasik standartların hakim maksimizasyon anlayışının gaye olmasının ötesinde insanların sürekli olarak peşinde oldukları hakiki objektif amaçların mevcudiyetini ileri sürüyordu.

Stuart ilk yazı olan «Hedonistic Interpretation of Subjective Value» (9) da zamanının Amerikan Neoklasik iktisat düşüncesinin önde gelen temsilcilerinden Hadley ve Patten'in ileri sürdüğü hipotezleri bu makalesi için çıkış noktası olarak almıştı. Daha tahsisi olarak Jeremy Bentham tarafından kurulan ve W. S. Jevons tarafından iktisat teorisi için hesaplanabilir bir çehreye dönüştürülen hedonistik doktrinin tutarsızlıklarıyla Neoklasik davranışsal normları Stuart iyice sual etmişti. Bentham sonrası Hedonistik akım, Stuart'ın iddiama kulak verecek olursak, iktisatçı J. S. Mill'i de etkilemişti. Bilhassa J.S. Mill'in sisteminde hedonizmin payı işadamlarının (satıcıların) davranışlarına ve değerlemelerinde etkilidir (10). Klasik iktisat düşüncesinin talebi ikinci plana atan anlayışı içerisinde Mill'in yaklaşımı iktisat düşüncesiyle tutarlıdır. 1830'lar ertesinde iktisat felsefesinde etkili olduğunu söylediğimiz hedonistik akımlar Jevons'm elinde tatminkâr bir tutarlılıkla her iki kanat için yerini alınca esasen Klasisizmden Neoklasik düşünceye geçiş döneminde hakim iktisat düşüncesi önemli bir yara daha almış oluyordu. Hedonizmin iktisatçı Mill'in sistemini zorlamış olduğu iddiasını Stuart'a borçluyuz.

İlk makalesini takiben iki kısımda yayınlanan «Subjective and Exchange Value» başlıklı yazısında Stuart çağdaş ekonomi teorisinde hedonizmin hakim felsefî görüş olduğunu tekrar vurgular. Bu yazısında Stuart şuurlu bir şekilde iktisat teorisinin bir iktisat teorisine bağımlılığı ihtiyacıyla 'marjinal-fayda' 'mn nufûz alanları dışına geçer. Bununla Stuart 'marjinal-fayda' 'mn sınırları üzerinde durmuş olması gerçekten çok önemli akademik bir anlayışın ifade-

sidir. Esasen bu nokta, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Veblen'in de düşünce dünyasında bir yer tutmakta, onun Stuart'tan dışedokunur çözümler beklediği alan olmaktadır. Subjektif bir değer teorisinin nüfuz edemediği, ya da açıklayamadığı tüketici davranış normu için bir hudut çizgisi çekmek gerekirse; bir malın tüketiminin tüketicisine sağladığı tatminin hemen yanibaşında, birçok hallerde bu arada, başkalarında yarattığı kıskançlıkla karışık bir hayranlık duygusu ile sınırlamak mümkün gözükmektedir. Meseleyi dar, fakat hassas çizgileri içersinde kuşatan H. W. Stuart'a göre bir malın değeri para ile ifade olunsun veya olunmasın kesin ölçüsünü insanların alışkanlıklarını, zevk ve ilgilerini çeken bir mal dizisine itibarla belirlenmektedir (11). Bu noktadan hareketle Stuart göstermelik tüketime geçiş için özel bir mal ile ona sahip olanlar arasında bir ilgi aramıştır. Stuart şunları kaydediyor:

«... Kişi kesinlikle daha az değerlemekte olduğu benzer on maldan bir tanesini, bu tek mal sadece onun mülkiyetinde olsaydı nasıl değerlendirecekti» (12).

Özel ve o nisbette nadir bir malın sadece bir kişinin mülkiyetinde oluşu, teorik olarak imkânsız olmasa bile, bu ancak piyasa dolaşımını yok denecek kadar sınırlı antik değeri olan mallar için söz konusudur. Son derece sınırlı arzı olan bir malın sınırlı kullanıcısı olduğundan bu malın tüketicisine bir ayrıcalık ve diğer tüketiciler üzerinde bir üstünlük sağlayacağı açıktır. Sırf bu alan içersinde neoklasik iktisat teorisi hadiseyi tamamiyle açıklamaktan uzaktır. Esasen aynı noktada Ricardo'nun da bir tedirginlik içinde bulunduğunu biliyoruz. Onun çözümünün emek-değerin dışına taşımıyacağından sadece huzursuzluğunu zikretmekle yetinelim. Gerçekte Stuart'ı bu noktada açıklamaya iten ne Ricardo'nun tedirginliğini aşmak ne de münhasıran Veblen'in problematiği olan göstermelik tüketimin değeri teorisine olan rabitasını sergilemek değildi. Stuart'm üzerinde cesaretle gittiği araştırmalar sonunda onun Veblen'in peşinde olduğu problematiğe zımnî bir katkıda bulunduğuna hükmedebiliriz. Dolayısıyla H. W. Stuart'ı, Mandeville, Galiani, Davanzati, Rae ve Veblen hatta Pigou ile birlikte malların parasal kıskandırıcılık değerine katkıda bulunanlarla aynı düşünce kefesine koyacağız (13).

Genç Stuart'm bu kadar subjektivizle yöğrulması, Neoklasik değer teorisine eleştiriler getirmesi, hatta daha şumullu bir sistemin peşinde olmasını bir neticeye bağlamak gerekirse onun «mali-

H. W. Stuart'a Dair Notlar

yet ve değer'in gerçeği açıklamada daha tutarlı olduğuna kanaat getirdiği görülüyor. Onun sözleriyle :

«... Tecrübelerimize dayanarak son kertede acı ve zevk birimleri cinsinden ifade olunan hedonistik prensibi bir kenara bırakırsak, görünen gerçeğin maliyet ve değere biraz daha yakın olduğuna varırız» (14).

Bu ifade ile Veblen'in bir düş kırıklığına uğradığını, Stuart'tan beklediğini göremediğini zannediyoruz. Nitekim bu tarihten sonra Veblen «**The Theory of the Leisure Class**»'m neşrine kadar akademik çalışmalarında tek başmadır.

III

Makalelerinin neşredilmesinden bir müddet sonra Stuart ekonomi bölümünden ayrılıp felsefe bölümünde akademik görevini sürdürdü (15). Ancak iktisada ilişkin yazılarıyla Stuart bir ilgi uyandırmadı. Sadece Veblen'in değer anlayışında önemli bir yeri olan malların parasal kısıtlayıcılığı kavramına silik bir katkıda bulundu. Faaliyet alanını felsefî çalışmalar üzerinde odaklaştırmasına rağmen iktisatla ve özellikle değer teorisiyle olan alâkasını hiç bırakmadı (16). Doktora tezinde 'değerlenmenin muhafazakar fonksiyonu' olarak tanımladığı marjinal fayda ilkesine bakışıyla yeniden dikkatleri üzerine çekti (17). Ancak bu ilginin makalelerindeki havayı sürdürmesi Veblen'in bilgi ve istifadeleri dışındadır. Zira o tarihlerde «**The Theory of the Leisure Class**»'in literatürde yankı uyandırması Stuart'ı, pek haklı olarak bir kenara itecekti. Ancak çok daha sonraları, 1917 de, gene bu çizgide, «**The Phases of Economic Interest**»'i neşretti (18). Profesör J. Dorfman'a göre Stuart'm bu son iki çalışması refah ekonomisiyle ve marjinal fayda analizinin sınırları üzerinde çalışanlarca alâka ve istifade ile okunabilecek eserlerdir (19). Görülen odur ki, ilk devirler için maliyet-değeri emek-değere götürecek subjektivizm dışı bir değer anlayışına meyleden Stuart muhtemelen teorinin metafizik cazibesinin silinmemesi ile zamanla tekrar subjektivizme kaymıştır. Stuart'ı bugün, unutulmaktan kurtaran sebeplerin başında Neoklasisizmin dogma-benzeri hüviyetini yıkma teşebbüsüdür. Fayda-değerin kısa soluklu alanlarda, gene subjektivist platformda, malların parasal kısıtlayıcılık değeri çok önemli bir tahvil aracıdır. En azından irrasyonel davranışların somut gerçekteki

Ahmed Güner SAYAR

payının bilinmesi o noktada carî subjektivist değer anlayışına ilâve bir boyuta duyulan ilginin aranmasına sebep olacaktır.

Stuart'ın yazdıklarının sağlıklı bir harmanlaması bize onun temel vurgusunun ekonomik ve ahlâkî meselelerin mantikî ve psikolojik sürekliliğinin mevcudiyetidir. Dolayısıyla, iktisat-psikoloji ilişkisinin hiç bir vakit dar ve kapalı çerçevelerinin ürünü olmak yerine önu açık insan davranışının mümkün olabilen her boyutunu sistemleştirebilmiş ortak bir faaliyet alanı olarak ele almak gerekiyor. Bu bağlamda Stuart yazdıklarıyla bugün bu ilgi alanına ışık tutacaktır (20). Öte taraftan gençlikten olgunluğa geçiş sürecinde yazılarından izlediğimiz Stuart'ın düşüncesinde sergilenen evrim trendi akademik tevekkülle bir yol almamıyacağına inananlar için iyi ve samimi bir temsilci olarak hafızalarda kalacaktır.

Notlar

- [1] Popper'in üçüncü dünyası ölmüş fakat eserleriyle kütüphanelerde bir yer tutmuş herkesin yaşadığı bir dünyadır. Unutulmuş nice değerler vardır ki ancak bu kanal içerisinde aranıldığında tekrar keşfedilirler ve aramıza dönerler. Bu hususta daha etraflı bilgi için bakınız; K. R. Popper, (1974), sf. 21; idem, (1978), sf. 180 vd.
- [2] Cf., A. C. Pigou, (1939), sf. 215. Ayrıca T. W. Hutchison, (1974), sf. 64, dn. 1.
- [3] Cf., T. W. Hutchison, (1977), sf. 62-97.
- [4] Veblen ve Chicago grubu için bakınız P. Uselding, (1976), sf. 393-395.
- [5] Cf., J. Dorfman, (1949), sf. 447. H. W. Stuart'ın bu çalışması için için bakınız J. Dewey (et. al.), (1903).
- [6] Cf., J. Dorfman, (1934), sf. 130.
- [7] Cf., J. Dorfman, (1934), sf. 131.
- [8] Cf., J. Dorfman, (1949), sf. 447.
- [9] Cf., H. W. Stuart, (1895), sf. 64-84.
- [10] Cf., H. W. Stuart, (1895-1896), II, sf. 376.
- [11] Cf., H. W. Stuart, (1895-1896), I, sf. 227-228.
- [12] Cf., H. W. Stuart, (1895), sf. 76.
- [13] Malların parasal kısıtlayıcılık değeri için bakınız: A. G. Sayar, (1983), sf. 288-289.
- [14] H. W. Stuart, (1895-1896), II, sf. 383-384. Gerçi pek açık olmamakla birlikte Stuart'ta gözlemlenen bu eğilimin yer yer Ricardian bir çeşniyi verdiğini zannediyoruz. Bu spekülâtif zeminden sapmamak kaydıyla, tartışması 1916 da J. A. Schumpeter'in 'ustaca' cevabı ile noktalanmış T. von Baranovski - J. A. Schumpeter çatışmasında 'emek-değer' 'in yeniden canlandırılmasında bir tarafın 1890-1900 arasındaki gelişmelerden esinlendiği de bir gerçektir.
- [15] Cf., J. Dorfman, (1934), sf. 131.
- [16] Cf., J. Dorfman, (1934), sf. 131.
- [17] Cf., J. Dorman, (1949), sf. 448-449.
- [18] Bakınız H. W. Stuart, (1917), sf. 282-353.
- [19] Cf., J. Dorfman, (1963), sf. 6. Veblen ve Veblenci iktisatçılar üzerinde değerli araştırmaları bulunan Dorfman bir başka eserinde, Veblenci okulun önde giden temsilcilerden J. M. Clark'a Stuart'ın etkisini Clark'a dayanarak gün ışığına çıkarıyor. Cf.,

Ahmed Güner SAYAR

1969), sf. 441, dn. Stuart'ın kurumcu iktisatçılara etkisi Veblen'le olan akademik alışverişin dışında ele alınması ayrı bir inceleme konusu olabilir.

- [20] J. Dorfman'ın yazdıklarından öte, son zamanlarda bir dip-notun sınırları içersinde makalelerine atıfta bulunarak H. W. Stuart'a dikkati çeken tek iktisatçı Profesör A. W. Coats olmuştur. [Cf., (1976), sf. 48, dn.1. Ayrıca bir mektubunda, Coats «Stuart'a dair bir çalışma yapmadığını fakat ilgi çeken ve önemli düşüncelerle yüklü bir insan olarak» bildiğini yazmaktadır [(1977)].

Bibliografya

- A. W. Coats, (1976), «Economics and Psychology», in S. Latsis (ed.), «Method and Appraisal in Economics»
- A. W. Coats, (1977), A. G. Sayar'a 29.XI.1977 tarihli mektup.
- J. Dorfman, (1934), «Veblen and his America».
- J. Dorfman, (1949; 1969), «The Economic Mind in American Civilization», III; V.
- J. Dorfman, (1963), «Background of Institutional Economics», in J. Dorfman, (et. al.), «Institutional Economics».
- T. W. Hutchison, (1974), «The Cambridge Version of the History of Economics», Occasional Paper No. 19, University of Birmingham, Economics Department.
- T. W. Hutchison, (1977), «Knowledge and Ignorance in Economics».
- A.C. Pigou, (1939), «Presidential Address», «The Economics Journal», vol. 49.
- K. R. Popper, (1974), «Indeterminism is not Enough», «Encounter», (April).
- K. R. Popper, (1976), «Unended Quest».
- A. G. Sayar, (1983), «Sundry Notes on Mandeville's Treatment of Value Theories», «İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi», Cilt 1.
- H. W. Stuart, (1895), «Hedonistic Interpretation of Subjective Value», «The Journal of Political Economy», vol. 3.
- H. W. Stuart, (1895-1896), «Subjective and Exchange Value», 1-II, «The Journal of Political Economy», vol. 4.
- H. W. Stuart, (1917), «The Phases of Economic Interest» in J Dewey (et. al.), «Studies in Logical Theory»
- H. W. Stuart, (1917), «The Phases of Economic Interest» in J. Dewey (ed), «Creative Intelligence».
- P. Uselding, (1976), «Veblen as Teacher and Thinker in 1896-97», The American Journal of Economics and Sociology», vol. 35.